

Ю. В. ЄРЕМЕНКО

ОБДАРОВАНІ УЧНІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ)

У статті на основі аналізу даних соціологічного дослідження доведено, що обдарованих учнів можна розглядати як ресурс розвитку сучасного суспільства. Показано, що вони відрізняються від своїх ровесників, які закінчують загальноосвітні школи, більш активною життєвою позицією та прагматичним підходом до професійного самовизначення. При виборі майбутньої професії найбільш значущими для обдарованих учнів є: інтерес до конкретної спеціальності, її відповідність їхнім індивідуальним здібностям, а також можливості особистісного розвитку. Випускники ліцеїв та гімназій, як і старшокласники загальноосвітніх шкіл, які навчаються на «відмінно» і «добре», характеризуються високою самооцінкою й устремліннями до кар'єрного зростання.

Ключові слова: обдаровані учні, ресурс розвитку, професійне самовизначення, професійні плани, цінності.

Протягом останніх десятиліть державна політика багатьох країн зорієнтована на обдарованих дітей як на ресурс свого розвитку. Спеціалісти з математичної статистики, застосовуючи закон нормального розподілення, вважають, що в будь-якій популяції загальне число нормальних осіб перебуває в межах 68–70%, суттєві відхилення в обидві сторони становлять по 15–16% [2]. Більшість учених оцінюють кількість обдарованих дітей від 1–2% до 20% від загального числа дітей [1]. Але саме вони містять значний потенціал для інноваційних проривів у розвитку країн. Поряд із цим системного підходу до використання потенціалу таких дітей не розроблено. Часто він має дискретний характер та характеризується невідповідністю психологічного, педагогічного, соціального супроводу.

Питання обдарованості завжди привертало увагу вчених. Так, психологічні дослідження обдарованості базуються на концептуальних підходах і принципах психології здібностей, чії основи закладені в працях В. М. Дружиніна, Є. А. Клімова, К. К. Платонова, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, М. А. Холодної, В. Д. Шадрикова та ін. Усебічному вивченню проблеми обдарованості, сутності цього поняття сприяли праці Дж. Гілфорда, І. Іпенбурга, Ф. Монкса, Ч. Спірмена, Л. Торндайка, Е. П. Торренса, В. Штерна та ін.

Учені в результаті тривалих досліджень намагаються надати більш розгорнуту характеристику обдарованих, виокремити особливості таких особистостей. Однак, у вітчизняній соціологічній літературі проблема обдарованості, її сутності та змісту, впливу соціальних факторів на розвиток обдарованих учнів у широкому плані недостатньо розроблена. Особливий інтерес становить портретування цієї категорії учнів, виявлення їхніх уподобань та ціннісних орієнтацій у контексті їхнього співвідношення із соціальним ціннісним полем тощо, що може мати значення для розкриття й реалізації потенціалу обдарованих учнів для суспільства.

Мета статті – виявити ключові цінності та професійні орієнтації обдарованих учнів з погляду їхньої ресурсної значущості для сучасного суспільства (на прикладі Харківського регіону).

Як відомо, цінності та ціннісні орієнтації становлять базу світосприйняття та життєдіяльності будь-якої людини. Тому розуміння ключових цінностей обдарованих учнів дає можливість робити висновки щодо тієї основи, на якій вони будуватимуть майбутнє. Як показало наше дослідження (дослідження проведено у вересні-грудні 2016 р.; анкетуванням були охоплені учні старших класів ($n=400$) та випускники загальноосвітніх шкіл і навчальних закладів нового типу (ліцеїв та гімназій) ($n=120$) м. Харкова), серед провідних цінностей старшокласники загальноосвітніх шкіл на перше місце поставили сімейне щастя (72%), на друге – самореалізацію (56%), на третє – освіченість (49%). Нижчі рядки зайняли спокій (11%), влада (6%) і слава (4%). Учні навчальних закладів нового типу (гімназії та ліцеї) більш за все цінують самореалізацію, свободу й незалежність, користь для суспільства.

Очевидно, що в обдарованих учнів більше, ніж у звичайних, сформована цінність користі для суспільства – це є позитивним фактом для останнього. Відповідно, можна стверджувати, що в поєднанні з важливістю для самореалізації цей факт набуває особливої значущості, його можна розглядати як значний ресурсний потенціал регіону.

Дослідження також показало, що для учнів ліцеїв і гімназій дещо більшу значущість мають активне діяльне життя, життєва мудрість, інтелектуальний розвиток, освіченість, краса природи та мистецтва. Менший середній бал набрали розваги, свобода, матеріально забезпечене життя. Останні оцінки розподілились приблизно однаково в усіх групах опитаних.

Враховуючи потенціал обдарованих учнів, додатково було поставлено запитання щодо суспільно корисної праці: «Чи хотіли б Ви жити, не займаючись суспільно корисною працею, якби така можливість була?» Третина опитаних категорично відповіла негативно, 45% опитаних важко було відповісти, а у 20% відповідь була позитивною (стверджувальною). Порівняльний аналіз показав, що серед випускників ліцеїв і гімназій таких потенціальних «соціальних ледарів» виявилось значно менше – 17%.

Безумовно, позиція старшокласників відповідає прагматичним установкам молодого покоління. Поряд з цим можемо констатувати більшу орієнтованість обдарованих учнів на суспільну значущу діяльність. Цей факт ще раз підтверджує, що обдаровані учні потребують особливої уваги, бо ресурсно становлять важливий сектор розвитку суспільства.

Важливою складовою в життєвих стратегіях обдарованих учнів є бачення свого майбутнього. На запитання «Як Ви дивитесь у своє майбутнє?» 50% відповіли, що з впевненістю й оптимізмом, 39% – зі змішаними відчуттями, 6% – з невпевненістю та тривогою, 4% не замислювались над цим. Поряд з цим рівень соціального оптимізму учнів ліцеїв та гімназій суттєво відрізняється від середніх даних вибірки всього масиву опитаних. Тут виявлено статистичну залежність між змінними: «Як Ви оцінюєте свої інтелектуальні здібності» і «Як Ви дивитесь у своє майбутнє».

Варто зауважити, що одним з ключових моментів самореалізації обдарованих учнів є їхнє професійне майбутнє. За даними нашого дослідження, головним критерієм, що визначає вибір майбутньої професії, для більшості старшокласників є інтерес до конкретної спеціальності (81%). На другому місці – варіант відповіді «професія відповідає моїм схильностям і здібностям» (45%), на третьому – «професія гарантує мені в майбутньому зайнятість» (31%). Кожний п'ятий респондент зазначив важливість престижу професії, яку він обирає, і високої зарплати, яку отримують випускники з відповідним дипломом (по 21%). Очевидно, що акценти на відповідності професійної діяльності схильностям та інтересам можуть стати важливим фактором посилення ресурсного потенціалу регіону.

Одним з напрямів нашого дослідження стало виявлення професійних планів випускників і визначення їхньої вірогідної територіальної мобільності з метою здобуття бажаної професійної освіти. За результатами опитування, третина респондентів, які навчаються в загальноосвітніх закладах, ще не замислювалась над цим, п'ята частина однозначно збирається працювати у своєму місті або регіоні, 7% планують навчатися в іншій країні. Серед випускників ліцеїв та гімназій таких уже 12% опитаних. Отже, підтвердилась закономірність: чим вищою є успішність, тим більше число «потенційних мігрантів». У зв'язку із цим особливо важливим є вирішення проблеми утримання від від'їзду обдарованих молодих людей, що можуть приносити користі місту й регіону більше, ніж черговий інвестиційний проект. На наш погляд, загалі всі витрати на роботу з обдарованим підлітками потрібно розглядати як інвестиції в майбутнє міста, регіону, країни.

Згідно з даними соціологічного дослідження, проведеного серед учнів випускних класів Інститутом обдарованої дитини «Проблеми розвитку обдарованих дітей» у 2012 р., більша частина талановитої молоді за кордоном планують займатися наукою в обраній сфері або розвиватись у межах своєї професії, тоді як в Україні серед опитаних 14% планують займатися бізнесом і торгівлею, а 14% – займатися політикою [3, с. 70–71].

Такі акценти вказують й на те, які напрями будуть активно розвиватися в майбутньому завдяки сучасним учням в Україні та за кордоном. І дані дослідження опосередковано демонструють потенційну втрату ресурсу формування інформаційного суспільства в Україні.

У ході дослідження ми виявили ті характеристики майбутньої професійної діяльності, які привертають увагу молодих людей. Серед найбільш важливих старшокласники назвали високий рівень оплати праці (57%), можливості для особистісного зростання й розвитку (35%), гарні умови праці (34%), можливість зробити кар'єру (33%). Мінімум балів набрали невисокий рівень навантаження (8%), повага з боку оточення (9%), добрі стосунки з керівництвом (13%). Для учнів ліцеїв та гімназій більш значущими, ніж для інших категорій респондентів, виявились можливості особистісного зростання й розвитку (51% проти 35% відповідно в середньому по виборці).

Ці дані свідчать про необхідність відповідних мотиваційних факторів для максимального розкриття потенціалу обдарованих учнів та зниження рівня їхньої націленості до зовнішньої міграції.

Висновки. Отже, результати дослідження можна підсумувати таким чином:

1. Випускники ліцеїв та гімназій відрізняються від своїх ровесників, які закінчують загальноосвітні школи, більш активною життєвою позицією й прагматичним підходом до професійного самовизначення.

2. При виборі майбутньої професії найбільш значущими для обдарованих випускників основними критеріями є інтерес до конкретної спеціальності, її відповідність їх індивідуальним здібностям, а також можливості особистісного розвитку.

Загалом результати дослідження демонструють реальний потенціал обдарованих учнів як ресурсної бази розвитку сучасного суспільства. Поряд з цим сьогодні існують і зони ризиків, що потребують уваги влади та суспільства для «їхньої мінімізації».

Список використаної літератури

1. Давидова Л. Про основні засади державної підтримки обдарованих дітей та молоді на Україні [Проект закону України]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JD3FR00A.html (дата звернення: 19.03.2016).

2. Савенков А. И. Детская одаренность. URL: http://adalin.mospsy.ru/l_01_12.shtml (дата обращения: 19.03.2016).

3. Сагалакова А. Б., Соколовська Н. Б. Специфіка соціально-психологічних проблем обдарованих випускників України. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 2. С. 68–72.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018.

Еременко Ю. В. Одаренные ученики как ресурс развития современного общества (на примере Харьковского региона)

В статье на основе анализа данных социологического исследования доказано, что одаренные ученики могут рассматриваться как ресурс развития современного общества. Показано, что они отличаются от своих сверстников, которые заканчивают общеобразовательные школы, более активной жизненной позицией и прагматичным подходом к профессиональному самоопределению. При выборе будущей профессии наиболее значимыми для одаренных учащихся являются: интерес к конкретной специальности, ее соответствие их индивидуальным способностям, а также возможности личностного развития. В выпускники лицеев и гимназий, как и старшеклассники общеобразовательных школ, обучающихся на «отлично» и «хорошо», характеризуются высокой самооценкой и устремлениями к карьерному росту.

Ключевые слова: одаренные ученики, ресурс развития, профессиональное самоопределение, профессиональные планы, ценности.

Yeremenko Yu. Gifted Students as a Resource for the Development of Modern Society (by the Example of the Kharkov Region)

In the article, based on the analysis of data from a sociological survey conducted in September-December 2016 in Kharkov, it is proved that gifted pupils can be considered as a resource for the development of modern society. That conclusion is made on the basis of measurement of such indicators as: values and value orientations, features of professional self-determination, key parameters of future professional activity and others. It is shown that self-realization, freedom and independence, the benefits for society are the basic values for gifted pupils. For pupils of secondary schools the most important are: family, self-realization, education. The great orientation of gifted pupils to socially significant activity is stated:

among them there are much fewer «social loafers» than among pupils of general education schools. It's demonstrated that pupils are distinguished from their peers who finish general education schools, a more active life position and a pragmatic approach to professional self-determination. They are more optimistic than pupils in general education schools. When gifted pupils choosing a future profession, the most significant for them are: interest in a particular profession, its correspondence to their individual abilities, as well as job security in the future. Graduates of lyceums and gymnasiums, as well as senior pupils of general education schools who study «excellent» and «good», are characterized by high self-esteem and aspirations for career growth. Among the characteristics of the future professional activity that are important for gifted students, the most significant are the high level of wages, opportunities for personal growth and development, good working conditions, the opportunity to pursue a career, etc. The study has made it possible to outline some problem areas requiring their attention for using the potential gifted students in modern society. In particular, the regularity was confirmed: the higher the level of educational achievements, the greater the number of «potential migrants». Data indicate the need to use the appropriate motivational factors to maximize the potential of gifted pupils and to reduce their level of focus on external migration. This will make it possible to use the potential of gifted pupils for the development of the region and the country.

Key words: *gifted pupils, development resource, professional self-determination, professional plans, values.*